

Sygn. akt III CSK 42/15

POSTANOWIENIE

Dnia 21 stycznia 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maria Szulc (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku F. S.
przy uczestnictwie J. S. i innych, o stwierdzenie nabycia spadku po S. S.,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 21 stycznia 2016 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawcy
od postanowienia Sądu Okręgowego w N.
z dnia 2 października 2014 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w N. do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 2 października 2014 r. oddalił
apelację wnioskodawcy F. S. od postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 20 marca

2014 r. stwierdzającego, że spadek po S. S., zmarłej w dniu 26 października 1986 r., nabył z dobrodziejstwem inwentarza, na podstawie testamentu notarialnego z dnia 5 marca 1985 r., jej wnuk, wnioskodawca F. S. - z wyjątkiem gospodarstwa rolnego wchodzącego w skład spadku, które na podstawie ustawy nabyli z dobrodziejstwem inwentarza: córka M. K. w 2/10 części, córka S. R. w 2/10 części, córka D. M. w 2/10 części, syn J. S. w 2/10 części, wnuki B. R. w 1/10 części i K. S. w 1/10 części.

Spadkodawczyni była wdową. Z dziewięciorga jej dzieci, gdy zmarła żyło siedmioro. Wnioskodawca w chwili otwarcia spadku miał 12 lat. W spadkowym gospodarstwie pracował jego ojciec, syn spadkodawczyni, J. S. Wnioskodawca ukończył studia na kierunku: leśnictwo, w Akademii Rolniczej w K. Prowadzi wraz z ojcem spadkowe gospodarstwo rolne.

Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu Rejonowego, że wnioskodawca nie spełniał przewidzianej w art. 1065 § 2 k.c. w jego brzmieniu obowiązującym w chwili otwarcia spadku przesłanki warunkującej testamentowe dziedziczenie gospodarstwa rolnego. Spełniałby tę przesłankę, gdyby należał do osób dziedziczących gospodarstwo rolne po S. S. na podstawie ustawy, lecz w chwili otwarcia spadku żył jego ojciec, i dlatego on, a nie wnioskodawca, dziedziczyłby z ustawy gospodarstwo rolne po S. S.

W skardze kasacyjnej wnioskodawca zarzucił Sądowi Okręgowemu wydanie zaskarżonego postanowienia w zakresie dotyczącym gospodarstwa rolnego z naruszeniem art.1065 § 2 k.c. w brzmieniu obowiązującym w dniu otwarcia spadku w sprawie przez błędną jego wykładnię i w konsekwencji niewłaściwe zastosowanie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 1065 k.c. w brzmieniu obowiązującym od 6 kwietnia 1982 r. stanowił w § 1, że spadkobiercą testamentowym gospodarstwa rolnego może być każda osoba, która w chwili otwarcia spadku odpowiada warunkom wymaganym dla

nabycia własności nieruchomości rolnej w drodze przeniesienia własności, a w § 2 - iż osoba należąca do kręgu spadkobierców ustawowych może na podstawie testamentu dziedziczyć gospodarstwo rolne również wtedy, gdy byłaby uprawniona do dziedziczenia tego gospodarstwa z ustawy. Artykuł 1065 k.c. obowiązujący w przytoczonym brzmieniu do 30 września 1990 r. miał zgodnie ustawą, którą nadano mu to brzmienie, zastosowanie do spadków otwartych w okresie od 6 kwietnia 1982 r. Choć art. 1065 k.c. nie był z powodu nieobjęcia go wnioskiem i pytaniami skierowanymi do Trybunału Konstytucyjnego przedmiotem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, jego zgodność z normami konstytucyjnymi we wskazanym zakresie zastosowania nie budzi wątpliwości w świetle całokształtu motywów tego wyroku, dotyczących przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, poddanych w tym wyroku ocenie Trybunału.

Artykuł 1065 § 1 k.c. – niemogący mieć niewątpliwie zastosowania w sprawie - odwoływał się do warunków, które określał art. 160 § 1 pkt 1 i 2 k.c. w związku z § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 listopada 1964 r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych (j.t. Dz.U.1983.19.86).

Natomiast art. 1065 § 2 k.c., którego zastosowanie w sprawie jest przedmiotem sporu - nawiązywał do art. 1059 k.c. w brzmieniu wówczas obowiązującym.

Artykuł 1059 k.c. w brzmieniu obowiązującym od 6 kwietnia 1982 r. do 30 września 1990 r., mającym zastosowanie do spadków otwartych w tym okresie, stanowił, że spadkobiercy dziedziczą z ustawy gospodarstwo rolne, jeżeli w chwili otwarcia spadku:

- 1) odpowiadają warunkom wymaganym dla nabycia własności nieruchomości rolnej w drodze przeniesienia własności albo
- 2) są małoletni bądź też pobierają naukę zawodu lub uczęszczają do szkół, albo
- 3) są trwale niezdolni do pracy.

Również art 1059 k.c. w przytoczonym brzmieniu nie był z powodu nieobjęcia go wnioskiem i pytaniami skierowanymi do Trybunału Konstytucyjnego przedmiotem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99. Także jednak jego zgodność z normami konstytucyjnymi we wskazanym zakresie zastosowania nie budzi wątpliwości w świetle całokształtu motywów tego wyroku, dotyczących przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych poddanych ocenie Trybunału w tym wyroku .

Małoletni w chwili śmierci spadkodawczyni wnioskodawca, jej wnuk, należał niewątpliwie do kategorii spadkobierców ustawowych wymienionych w art. 1059 pkt 2 k.c. To jednak - jak wiadomo - nie wystarczało według Sądu Okręgowego do uznania wnioskodawcy za osobę, należącą do kręgu spadkobierców ustawowych, która byłaby uprawniona do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy, czyli odpowiadałaby przewidzianemu w art. 1065 § 2 k.c. wymaganiu warunkującemu testamentowe dziedziczenie gospodarstwa rolnego. Choć bowiem wnuk należy do kręgu spadkobierców ustawowych (art. 931 § 2 k.c.) i może, jeśli jest małoletni, ze względu na ten tylko przymiot, dziedziczyć na podstawie ustawy gospodarstwo rolne (art. 1059 pkt 2 k.c.), to jednak dziedziczy z ustawy dopiero wtedy, gdy jego rodzic nie dożyje otwarcia spadku. Bez ziszczenia się tego warunku prawnego małoletni wnuk jest jedynie potencjalnym spadkobiercą ustawowym. W ocenie Sądu Okręgowego w świetle art. 1065 § 2 k.c. w brzmieniu obowiązującym w chwili śmierci spadkodawczyni możliwość dziedziczenia testamentowego gospodarstwa rolnego nie była uzależniona od samej przynależności do kręgu spadkobierców ustawowych i potencjalnej jedynie możliwości dziedziczenia ustawowego gospodarstwa rolnego, lecz od tego, czy osoba przynależna do kręgu spadkobierców ustawowych i spełniająca warunki do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy dziedziczyłyby to gospodarstwo na podstawie ustawy w danym stanie faktycznym.

Zawarty w skardze kasacyjnej zarzut pod adresem powyższej wykładni art. 1065 § 2 k.c. przeprowadzonej przez Sąd Okręgowy jest trafny. Kwestia, czy spadkodawca może na podstawie art. 1065 § 2 k.c. w brzmieniu mającym zastosowanie w niniejszej sprawie ustanowić w testamencie spadkobiercą gospodarstwa rolnego tylko taką osobę należącą do kręgu spadkobierców

ustawowych, która w okolicznościach sprawy rzeczywiście dziedziczyłaby z ustawy gospodarstwo rolne, czy także taką osobę należącą do kręgu spadkobierców ustawowych, która choć uprawniona do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy, w okolicznościach sprawy nie mogłaby z ustawy dziedziczyć gospodarstwa rolnego, była już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego. W uchwale składu siedmiu sędziów – zasadzie prawnej - z dnia 27 listopada 1986 r., III CZP 68/86, Sąd Najwyższy opowiedział się za drugą ewentualnością. Przyjmując, że spadkodawca na podstawie art. 1065 § 2 k.c. w brzmieniu obowiązującym od 6 kwietnia 1982 r. mógł ustanowić w testamencie spadkobiercą gospodarstwa rolnego nie tylko osobę należącą do kręgu spadkobierców ustawowych, która w okolicznościach sprawy rzeczywiście dziedziczyłaby z ustawy gospodarstwo rolne, ale i osobę jedynie uprawnioną do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy, która w okolicznościach sprawy nie mogłaby dziedziczyć gospodarstwa rolnego z ustawy ze względu na dalszą kolejność powołania do spadku, wyjaśnił, że użyty w art. 1065 § 2 k.c. w odniesieniu do osoby należącej do kręgu spadkobierców ustawowych zwrot „gdy byłaby uprawniona do dziedziczenia tego gospodarstwa z ustawy”, zestawiony z poprzednimi sformułowaniami znowelizowanych przepisów, wskazuje także na osobę jedynie potencjalnie uprawnioną do dziedziczenia ustawowego, spełniającą jedną z przesłanek określonych w art. 1059 k.c. dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy, bez względu na kolejność jej powołania do spadku.

W uzasadnieniu powołanej uchwały Sąd Najwyższy odwołał się także do celu wprowadzonych w 1982 r. zmian w przepisach o dziedziczeniu gospodarstw rolnych. Zmiany te w wyniku zerwania ówczesnego ustawodawcy z dążeniem do nacjonalizacji gospodarki rolnej łagodziły rygorystykę regulacji ustawowej w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych. Możliwość powołania w testamencie do dziedziczenia gospodarstwa rolnego każdej osoby należącej do kręgu spadkobierców ustawowych spełniającej wymagania art. 1059 k.c., bez względu na to, czy w konkretnej sytuacji dziedziczyłaby ona to gospodarstwo z ustawy, zapewniała spadkodawcy – jak podkreślił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu omawianej uchwały – większy zakres swobody testowania, możliwość wyboru spadkobierców w szerszych granicach.

Przyjęcie wspólnie mniej liberalnej wykładni art. 1065 k.c. w rozpatrywanym brzmieniu od ukształtowanej uchwałą z dnia 27 listopada 1986 r., III CZP 68/86, byłoby nie tylko nieuzasadnione z wskazanych wyżej przyczyn, ale też pozostawałoby – jak trafnie zauważył skarżący – w sprzeczności z racjami natury konstytucyjnej, leżącymi u podstaw wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, którym co do zasady ustanowione w PRL, objęte kontrolą Trybunału w tym wyroku, przepisy o dziedziczeniu gospodarstw rolnych zostały uznane za niezgodne z powołanymi wzorcami konstytucyjnymi i wyeliminowane z obowiązującego porządku prawnego, z ograniczeniami jedynie w odniesieniu do pewnych okresów poprzedzających ogłoszenie tego wyroku w Dzienniku Ustaw, usprawiedliwionymi konkurencyjnymi wartościami konstytucyjnymi. Interpretowania obecnie dawnych przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, które zachowały moc w określonym zakresie w odniesieniu do zdarzeń z czasu ich obowiązywania, w sposób ingerujący w chronione konstytucyjnie wartości i bardziej rygorystycznie niż były one interpretowane przed ich uchyceniem nie da się zasadnie niczym usprawiedliwić.

Ze względu na trafne podniesienie w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 1065 § 2 k.c. w brzmieniu obowiązującym w chwili otwarcia w sprawie spadku Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji.

eb